

Jan Żaryn

NASZYM ZADANIEM – „UŚWIADOMIĆ MASY...” PRZYCZYNEK DO HISTORII STOSUNKÓW PAŃSTWO–KOŚCIOŁ

„PZPR stoi na stanowisku rozdziału Kościoła od państwa, na gruncie świeckości szkolnictwa i wszelkich instytucji państwowych” – oznajmił Aleksander Zawadzki podczas kongresu zjednoczeniowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 18 grudnia 1948 r.¹ W celu „ustalenia generalnej linii wobec kleru” na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR 26 stycznia 1949 r. powołano specjalną komisję międzyresortową (od Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego po Ministerstwo Oświaty i cenzurę) ds. Kościoła katolickiego w Polsce. W jej skład wchodził: A. Zawadzki² – przewodniczący, Jakub Berman, Józef Cyrankiewicz, Antoni Alster, Antoni Bida, Julia Brystygier, Henryk Jabłoński, Franciszek Mazur, Stefan Matuszewski, Zygmunt Modzelewski, Henryk Świątkowski, Stanisław Skrzyszewski, Jerzy Sztachelski, Władysław Wolski, Wojtyga, Weber, Janusz Zarzycki i Adam Rapacki). Jednym z jej zadań (nakreślono je na dwa najbliższe miesiące, czyli do końca marca) było przygotowanie specjalnego „oświadczenia” sygnowanego przez rząd oraz stworzenie odpowiedniej atmosfery, w jakiej miało nastąpić jego ogłoszenie³. Już 2 lutego 1949 r. komisja opracowała dokument, w formie notatki, który poprzez komitety wojewódzkie PZPR (Wydział Propagandy, Kultury i Oświaty) dotarł do administracji terenowej (w zależności od kompetencji). Zgodnie z poleceniem danym kuratorom, należało dalej „usuwać księży, zakonników i zakonnice, wykładających przedmioty świeckie oraz wychowawców – usunięcie całkowite do dnia 1 września b.r. [tzn. 1949 r. – J. Ż.]. W szko-

¹ Cyt. za: W. Ważniewski, *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego w Polsce powojennej (1944–1958)*, w: *Stosunki między władzą państwową a Kościołem katolickim w Polsce powojennej (1944–1989)*, pod red. W. Ważniewskiego, Siedlce 1997, s. 18.

² W styczniu 1949 r. A. Zawadzki wyraźnie awansował. Został mianowany wicepremierem. AAN, KC PZPR, sygn. p. 222, t. 9, k. 28, Brudnopis notatki dla PAP, 21 stycznia 1949 r.

³ AAN, BP KC PZPR, sygn. p. 1, t. 4, k. 79 i 84, Posiedzenie BP KC PZPR z 26 stycznia 1949 r. oraz z 2 lutego 1949 r.

łach podstawowych jest takich osób 239 [...] Do 1 kwietnia b.r. zakończyć prace przygotowawcze do likwidacji i przejścia wszystkich podstawowych szkół zakonnych, dla zrealizowania w pełni zasady publiczności szkół powszechnych [...] Wydać okólnik w sprawie zwalniania się przez uczniów od ukończonego 14 roku życia od uczęszczania na lekcje religii [polecenia tego nie wykonano – J. Ż.] [...] Wydać okólnik o przesunięciu połączonym w dwie godziny nauki religii na pierwsze i ostatnie godziny lekcyjne. [...] Wydać regulamin egzaminów dojrzałości bez religii jako przedmiotu egzaminacyjnego. Uznać stan na odcinku przedszkoli (680 przedszkoli »Caritasu« i zakonnych na ogólną liczbę 5232) za specjalnie zagrożony i wymagający zorganizowanej akcji z naszej strony. Do dnia 1 kwietnia b.r. opracować plan zmniejszenia ilości przedszkoli »Caritasu« i zakonnych. [...] Przenieść sprawy ideologiczne (sprawy związane z ofensywą kleru i jej nowymi metodami) na zjazd inspektorów szkolnych, na odprawy wizytatorów i okręgowe konferencje dyrektorów, z pełną dbałością o ścisłe wykonywanie instrukcji w sprawach bieżących bez jakiegokolwiek przekraczania instrukcji. Poświęcić więcej uwagi ze strony Ministerstwa i Partii szkołom RTPD (przeprowadzenie wizytacji szkół RTPD).[...] KUL 1. Wizytować KUL przez Komisję Rady Głównej⁴ 2. Zlikwidować Wydział Prawny KUL i równocześnie 3. Przygotować utworzenie Wydziału Prawnego na UMCS”⁵.

Wytyczne Komisji Zawadzkiego były wykonywane sukcesywnie w ciągu kolejnych miesięcy. Ostatnią z nich – przejście kościelnego „Caritas” – zrealizowano 23 stycznia 1950 r.; wspomniany wydział KUL pozostał wprawdzie, ale do 1954 r. władzom udało się niemal całkowicie zmienić skład profesury, a studenci uczelni przez wszystkie lata stalinowskie mieli kłopoty z otrzymaniem godnej i odpowiadającej ich aspiracjom pracy⁶.

W ramach realizacji zadań podjętych przez Komisję Zawadzkiego, Biuro Polityczne KC PZPR, na posiedzeniu 24 lutego 1949 r. podjęło uchwałę skierowaną

⁴ Chodzi o Radę Główną do Spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego składającą się z 15 członków. Rada, powołana dekretem Rady Ministrów z 28 października 1947 r., przejęła z czasem wszystkie funkcje dotyczące sprawowania nadzoru naukowego w Polsce, m.in. pozbawiając ich Polską Akademię Umiejętności (PAU została zlikwidowana w 1948 r. nazajutrz po jej kongresie jubileuszowym z okazji 75-lecia; została reaktywowana dopiero po 1989 r.). Prezydium Rady Głównej wstawiło się w latach 1949–1953 dokonaniem „czystek” personalnych wśród zasłużonych profesorów wyższych uczelni. Zob. P. Hubner, *Nauki społeczne i humanistyka – mechanizmy zniewolenia*, w: *Polacy wobec przemocy 1944–1956...*, pod red. B. Otwinowskiej i J. Żaryna, Warszawa 1996, s. 303; tenże, *Siła przeciw rozumowi. Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939–1989*, Kraków 1994, s. 60. Por. też P. Grzegorzcyk, *Diariusz Kultury Polskiej 1945–1946–1947*, Warszawa 1985, s. 164.

⁵ AAN, BP KC PZPR, sygn. p. 1, t. 4, k. 84–85, Posiedzenie BP KC PZPR z 2 lutego 1949 r.

⁶ Relacja Z. Szpakowskiego w TMH, 26 maja 1998 r. Na temat realizacji wytycznych komisji zob. J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce 1945–1950*, Warszawa 1997, s. 209–235.

do ministra bezpieczeństwa publicznego Stanisława Radkiewicza: „[należy] rozpracować najbardziej aktywne **elementy kleru** [podkr. – J. Ż.], celem skutecznego zastosowania całego wachlarza środków presji w stosunku do jednych i neutralizacji w stosunku do drugich”⁷. Po takich, wstępnych, przygotowaniach władze zdecydowały się na ogłoszenie tzw. Oświadczenia, które w założeniu miało zmusić Kościół do zajęcia pozycji obronnych i konieczności tłumaczenia się z niepełnionych win.

Już sama forma ogłoszenia „Oświadczenia” przez ministra administracji publicznej Władysława Wolskiego miała zaskoczyć adresata – biskupów polskich – i zmusić Kościół do uległości (formą uległości było zarówno przemilczenie zawartych w „Oświadczeniu” nieprawości, jak i czynne udzielenie poparcia władzom). Autorem „Oświadczenia” był Jakub Berman, członek Komisji, który na posiedzeniu Sekretariatu KC PZPR 12 marca 1949 r. przedłożył szkic dokumentu. „Dyskusja wniosła uwagi, które zostaną uwzględnione w nowym projekcie, powierzonym do opracowania tow. Bermanowi” – głosiła uchwała Sekretariatu KC⁸. Na następnym posiedzeniu 17 marca 1949 r. „Sekretariat KC [w obecności zaproszonego ministra Wolskiego – J. Ż.] uzgodnił tekst oświadczenia Rządu w sprawie stosunków z Kościołem”. Plan dalszej akcji został przedyskutowany jedynie w ogólnych zarysach: „akcja rezolucji, zebrania z niższymi ogniwami władzy administracyjnej i państwowej, zebrania robotniczo-chłopskie w skali powiatów”. Dalszy ciąg „akcji” miał zależeć od postawy biskupów. Sądząc jednak po treści cytowanej instrukcji, przewidywano nawet kontrakcję ze strony sprowokowanego społeczeństwa katolickiego. Ministrowi Wolskiemu zalecono osobiście przekazać „Oświadczenie”, w formie deklaracji, sekretarzowi Episkopatu Polski. Oficjalnym celem złożenia dokumentu miała być oferta podjęcia rozmów komisyjnych z przedstawicielami Kościoła⁹.

W piątek, 18 marca 1949 r.¹⁰ bp Zygmunt Choromański, sekretarz Episkopatu

⁷ AAN, BP KC PZPR, sygn. 1636 (d. p. 1, t. 6), k. 47, Posiedzenie Sekretariatu KC PZPR z 24 lutego 1949 r.

⁸ AAN, BP KC PZPR, sygn. 1636 (d. p. 1, t. 6), k. 170 (protokół nr 10), Posiedzenie Sekretariatu KC PZPR z 12 marca 1949 r.

⁹ AAN, BP KC PZPR, sygn. 1636 (d. p. 1, t. 6), k. 172 (protokół nr 11); *ibidem*, k. 173–175, Posiedzenie Sekretariatu KC PZPR z 17 marca 1949 r., Treść „Oświadczenia” w formie załącznika do protokołu nr 11 z 17 marca 1949 r.

¹⁰ W literaturze historycznej przyjęła się data „Oświadczenia” 14 marca 1949 r., Zob. np. P. Raina, *Kardynał Wyszyński*, t. 1, Warszawa 1993, s. 169, który powołuje się na pionierską pracę J. Nowaka, *Walka z Kościołem w Polsce w latach 1945–1951*, t. 1 (maszynopis), Archiwum K. Papégo, Rzym, Depozyt, karton nr 6, s. 181–183. Tego dnia jednak, zgodnie z relacjami zarówno ministra Wolskiego, jak i sekretarza Episkopatu odbyła się jedynie rozmowa na temat treści deklaracji. Miała ona – w rozumieniu Episkopatu – zastąpić odpowiedź na list hierarchów do Bolesława Bieruta z 22 grudnia 1948 r. Wolski wręczył pismo (zwane następnie „Oświadczeniem”) dopiero 18 marca 1949 r., a zostało ono ostatecznie zredagowane poprzedniego dnia. Zob. Archiwum Sekretariatu Episkopatu Polski (dalej – ASEP)

Polski, otrzymał pismo z rąk nowo mianowanego ministra administracji publicznej Władysława Wolskiego¹¹, który zapewnił, że ma ono charakter poufny. Biskup Choromański obiecał, że Episkopat ustosunkuje się do zawartych w nim treści i da odpowiedź pisemną. Prosił o czas. Jeszcze tego samego dnia deklaracja została przesłana przez bp. Choromańskiego członkom Komisji Głównej Episkopatu, arcybiskupom: Romualdowi Jałbrzykowskiemu, Walentemu Dymkowi, Eugeniuszowi Baziakowi i Włodzimierzowi Jasińskiemu: „Poprosiłem [Wolskiego – J. Ż.] – pisał sekretarz Episkopatu w liście do wspomnianych członków Komisji – by przesłał mi deklarację w formie urzędowej”¹². (Stało się to dopiero 26 marca 1949 r.¹³) Biskup Choromański nie wiedział, że kopia deklaracji trafiła, zgodnie z decyzją Biura Politycznego KC PZPR, a wbrew przyrzeczeniom ministra, do redakcji „Trybuny Ludu”. Tam otrzymała oficjalny tytuł „Oświadczenie Rządu Rzeczypospolitej”. Jakie więc było zdziwienie władz kościelnych, gdy w niedzielnym numerze „Trybuny Ludu” (z 20 marca)¹⁴ przeczytały wielki tytuł artykułu wstępnego: „Czas by Kościół wszedł na właściwą drogę. Miliony obywateli Polski Ludowej mają już dość wichrzeń, które zakłócają ich ofiarny wysiłek w budowaniu lepszego i spokojnego jutra”. Począwszy od faktów, a skończywszy na insynuacjach przymiotnikowych, wszystko w tej deklaracji było fałszem: „Od kilku miesięcy daje się zauważyć wzmożenie nieprzyjaznej w stosunku do rządu państwa ludowego działalności pewnych odłamów kleru. Część wyższej hierarchii kościelnej usiłuje poprzez listy pasterskie¹⁵ i poufne instytucje wywołać stan zaniepokojenia i podniecenia umysłów z powodu rzekomego zagrożenia religii, bez żadnego ku

oraz AAN, BP KC PZPR, sygn. 237N-165, k. 5–11, Korespondencja między ministrem Wolskim a sekretarzem Episkopatu.

¹¹ Nominacja nastąpiła w styczniu 1949 r. Wolski, który do tej pory pełnił funkcję wiceministra tego resortu zastąpił wtedy Edwarda Osóbkę-Morawskiego. AAN, KC PZPR, sygn. p. 222, t. 9, k. 28, Brudnopis notatki dla PAP, 21 stycznia 1949 r. W tej samej notatce Bieruta znajduje się informacja, że W. Gomułka – odsunięty od władzy – otrzymał posadę wiceprezesa Naczelnej Izby Kontroli Państwa (*ibidem*).

¹² ASEP, Załącznik do „Oświadczenia”; list bp. Z. Choromańskiego, rękopis b.d.

¹³ W odpowiedzi na „Oświadczenie” rządu bp Choromański uwzględnił właśnie tę datę. ASEP, List towarzyszący odpowiedzi Episkopatu Polski z 28 kwietnia 1949 r.

¹⁴ „Trybuna Ludu” z 20 marca 1949 r.

¹⁵ Chodzi o list pasterski bp. S. Adamskiego z 17 stycznia 1949 r., w którym ordynariusz katowicki (po raz kolejny) oskarżył wadze o likwidację religii w szkołach na terenie województwa katowickiego i o faworyzowanie TPD, przez przekazywanie mu szkół publicznych. Pełny tekst listu znajduje się w ASEP. W „Oświadczeniu” bp Adamski i bp Kaczmarek zostali wymienieni z nazwiska jako zdrajcy, wysługujący się Niemcom w czasie wojny. Zob. ASEP: odpowiedzi z Kurii kieleckiej i katowickiej: życiorysy biskupów, listy z podpisami wiernych solidaryzujących się z pomówionymi ordynariuszami. Bp Adamski podał do sądu redaktora naczelnego jednego z pism partyjnych. Informacje o rozprawie nie przedostawały się jednak do publicznej wiadomości. Dokumentacja w ASEP, a także w WUBP w Katowicach. Zob. też J. Żaryn, *Ostatnie wygnanie biskupa Stanisława Adamskiego (1952-1956)*, „Więź” 1998, nr 4 (474), s. 164–172.

temu istotnych powodów. [...] Nie jest również przypadkiem, że większość hierarchii kościelnej wbrew powszechnej opinii całego patriotycznego społeczeństwa nie przeciwstawia się antypolskim i popierającym szowinistyczne roszczenia niemieckie, wypowiedziom miarodajnych kół watykańskich w sprawie Ziemi Odzyskanych [...] księży patronują, a nawet wręcz współdziałają z różnymi przestępczymi i antypaństwowymi grupami, które są agenturą angloamerykańskiego imperializmu. [...] Władze [kościelne] nie przeciwstawiają się w praktyce przenikaniu do organizacji i stowarzyszeń religijnych przestępczych elementów podziemia [...] Stojąc na straży spokoju i porządku publicznego Rząd nie będzie tolerował żadnej akcji wichrzycielskiej. Dlatego tylko zmiana dotychczasowej postawy hierarchii kościelnej i zaniechanie przez nią nieprzyjaznych praktyk wobec państwa ludowego może stworzyć podstawę do unormowania stosunków z Kościołem”. Głównym motywem powstającej kreacji na temat stosunków państwo–Kościół miało być stałe powtarzanie i udawadnianie tezy, wedle której to hierarchia kościelna i znaczna część duchowieństwa miały burzyć wspaniale rozwijający się dialog między władzą a społeczeństwem. Władze przygotowały środki, by rzeczywistość najbliższych tygodni i miesięcy mogła potwierdzać stanowisko rządu. Jednocześnie, komuniści dali do zrozumienia, że uznanie wyżej zarysowanej fikcji za rzeczywistość, czyli przyznanie się hierarchów do rzekomych błędów, pozwoli Kościołowi zachować dotychczasową pozycję. Nie dawano żadnej gwarancji. Lojalna postawa biskupów względem kreowanej przez komunistów rzeczywistości miałyby zaowocować: utrzymaniem szkół zakonnych, zakładów dobroczynnych, lekcji religii w szkole. „Władze państwowe nie zamierzają się wtrącać ani do spraw kultu, ani do wewnętrznych spraw administracji kościelnej. Domagać się jednak będą uporządkowania stanu prawnego diecezji i ich granic, zgodnie z nowym porządkiem prawnym i granicami państwa”¹⁶. (W tym wypadku chodziło o rezygnację Episkopatu Polski z utrzymywania nazw biskupstw na ziemiach wschodnich II RP). Wedle mniemania władz oferta dialogu na zasadach zaproponowanych w „Oświadczeniu” powinna być przez biskupów przyjęta; argumentem ostatecznym miał być wiszący nad głowami biskupów polskich – jak miecz Damoklesa – drugi z możliwych scenariuszy. I tak, odrzucenie oferty groziło powtórzeniem się wariantu węgierskiego: aresztowanie kardynała Józsefa Mindszenty’ego, wytoczenie mu procesu i skazanie go na karę dożywotniego więzienia nastąpiło właśnie w lutym 1949 r.¹⁷ W tym kontekście, wymowne było zwlekanie przez władze z odpowiedzią na list Episkopatu Polski z 22 grudnia 1948 r. Przyjęcie oferty, jak słusznie zauważano w polskich kręgach emigracyjnych, prowa-

¹⁶ Wszystkie cytaty z „Oświadczenia”, za: *Stosunki między Kościołem a Państwem zależą od postawy kleru. Kościół korzysta w Polsce z pełnej wolności religijnej. Oświadczenie Rządu Rzeczypospolitej*, „Trybuna Ludu” z 20 marca 1949 r.

¹⁷ H. Stehle, *Tajna dyplomacja Watykanu. Papiestwo wobec komunizmu 1917–1991*, Warszawa 1993, s. 220.

dziło do upadku ostatniego bastionu oporu: „Gdyby Kościół poszedł na próbę kompromisu mielibyśmy jeszcze jeden »appeasement« już w dziedzinie kościelno-politycznej, którego wynik byłby nader żaloszny. Kościół bowiem uznałby nowy ustrój państwowy w Polsce, okaleczone granice Polski na Wschodzie i rząd jałtański, [...] natomiast straciłby swoją niezależność, godną postawę w obronie praw boskich i ludzkich, autorytet moralny, który stawia niepokonalne przeszkody w sowietyzacji Europy”¹⁸.

Tak jak biskup Choromański został zaskoczony opublikowaniem deklaracji w prasie, tak minister Wolski (a właściwie Biuro Polityczne KC PZPR) został zdziwiony treścią pisma, które 23 marca 1949 r. opuściło biuro sekretarza Episkopatu: „Zanim w imieniu Episkopatu będę mógł złożyć urzędowe oświadczenie o tym co zaszło, muszę w imieniu własnym wyrazić Panu Ministrowi swoje oburzenie i ubolewanie. Przez jednostronne opublikowanie »Oświadczenia« rządowego Kościołowi stała się krzywda i w tym swoim pokrzywdzeniu Kościół nawet nie ma możliwości dać świadectwa prawdzie; krzywda zaś Kościoła, tak jest zawsze w naszych dziejach, Polsce pożytku nie przyniesie. Boleję nad tym, że **take postępowanie Rządu nie tylko nie przyczyni się do uregulowania stosunków między Państwem i Kościołem, ale wręcz je czyni niemożliwe** [podkr. – J. Ż.]”¹⁹.

Prezentowany dokument pochodzi z zasobów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego²⁰. Jest to instrukcja nr 3, opatrzona datą: poniedziałek 21 marca 1949 r., skierowana do funkcjonariuszy aparatu w terenie. Bezpośrednimi adresatami instrukcji byli szefowie Wojewódzkich i Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego. Instrukcja została wydana w celu przygotowania funkcjonariuszy do odbioru przez społeczeństwo „Oświadczenia” rządu oraz zorganizowania i nadzorowania przebiegu wieców antykościelnych. Dokument jest ciekawym przyczynkiem do poznania pracy resortu i jego wizji funkcjonowania państwa i społeczeństwa. Oto bowiem, wedle instrukcji Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, w społeczeństwie miały istnieć jakieś zorganizowane siły realizujące tajny spisek antypaństwowy, które – korzystając z treści „Oświadczenia” – miały rzekomo naruszyć porządek publiczny. Funkcjonariusze resortu – czujni przedstawiciele prawa – mieli wedle instrukcji zabezpieczyć ład, profilaktycznie sprawdzić wro-

¹⁸ Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie, sygn. A. 48/7/A, k. 2, T. Gwiazdoski, Tajna notatka w sprawie sytuacji Kościoła Katolickiego w Polsce dla ministra spraw zagranicznych rządu RP na wychodźstwie.

¹⁹ ASEP, Pismo bp. Z. Choromańskiego do ministra W. Wolskiego z 23 marca 1949 r. Odpis pisma wraz z komentarzem ministra, Wolski przesłał do Sekretariatu KC PZPR. Zob. AAN, BP KC PZPR, sygn. 237N-165, k. 6–8 oraz 67–69.

²⁰ Przedruk za: *Część II: Dokumenty: Tajne i ściśle tajne*, Wkładka „Sybiracy”, nr 61–65, 1995, oprac. A. Dawidowicz, s. 68–70. Sygnatura dokumentu, w: Archiwum UOP, Akta Normatywne, t. 12.

gie środowiska (czyli duchowieństwo) i stanowczo interweniować, gdyby chciało przeszkodzić spokojnym obywatelom w uczestnictwie w wiecach popierających władze państwowe i piętnujących „antynarodową” politykę Kościoła. Rzeczywiste relacje między państwem a Kościołem były zgoła inne. Władze od ponad roku systematycznie inflikowały środowiska katolickie, nękały szkoły zakonne, podjęły walkę z religią, „grały” – jak mawiano w czasie obrad Biura Politycznego KC PZPR – aktami własności na ziemiach zachodnich oraz podatkami, w zależności od postawy miejscowego proboszcza. Faktyczne cele instrukcji mieściły się doskonale w tym właśnie scenariuszu. Świadczy o tym komentarz do instrukcji, czyli przemówienie wicedyrektora V Departamentu MBP, Henryka Chmielewskiego, wygłoszone do szefów WUBP z całego kraju podczas narady w resorcie z 23–25 marca 1949 r.: „Od niedzieli na odcinku kleru jesteśmy w stadium ostrej akcji bojowej. W teren poszła za podpisem Ministra instrukcja, bardzo dokładna, szczegółowa wytaczająca kierunek akcji. Jakie w dwóch zasadniczych słowa[ch] są zadania: Wiedzieć wszystko, wiedzieć o odgłosach, jakie wystąpienie Rządu daje z terenu, po to ażeby przeciwdziałać”²¹. Język dokumentu świadczy i o tym, że funkcjonariusze MBP podlegali również swoistej indoktrynacji, treningowi; byli jednym z pionków w grze na bogatej w figury szachownicy, w grze kierowanej przez gremia kierownicze PZPR. Bezpośrednim skutkiem instrukcji stały się raporty nadsyłane przez WUBP z terenu. Wyciąg z najistotniejszych informacji trafiał następnie na biurko sekretarza KC PZPR²².

Rzeczpospolita Polska
Ministerstwo
Bezpieczeństwa Publicznego
Nr AC-957/49

Warszawa, dnia 21 marca 1949 r.
Ścisłe tajne
Na prawach szyfru
Egz. nr 22

INSTRUKCJA Nr 3

W sprawie akcji masowej prowadzonej w związku z oświadczeniem
Rządu w sprawie stosunku do kościoła

W związku z oświadczeniem Rządu w sprawie stosunku do kościoła rozpoczęła się w całym kraju masowa kampania, w której biorą udział szerokie masy pracujących miasta i wsi, organizacje masowe i partie polityczne na czele z PZPR.

²¹ Materiały narady aktywu MBP w dniach 23–25 marca 1949 r., *Dokumenty do dziejów PRL. Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956*, cz. 2, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1996, s. 137.

²² Raporty miesięczne, a czasem częstsze, z tego okresu są przechowywane w Archiwum Centralnym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji pod sygn. 17/IX/ (kolejny nr województwa); raporty zbiorcze w AAN, BP KC PZPR, sygn. 237/V-156-158.

Zadaniem kampanii jest izolowanie od mas społecznych rozpolitykowanej, reakcyjnej części kleru, wytworzenie wśród wierzących niezadowolenia z politycznej agitacji w kościele, z faktów nadużywania religii dla celów politycznych. Kampania ma uświadomić masę, ażeby nie dawały one posłuchu kłamliwym oskarżeniom z ambony wzniesionym zaniepokojenie i nieufność do rządu, ażeby swoją postawą wywarły nacisk na rozpolitykowany kler w kierunku zaniechania przezeń, agitacji i napaści na Rząd Demokratyczny i istniejący porządek społeczny.

Należy się spodziewać, że kler i reakcja zechcą swoją kontrakcję poprowadzić pod hasłem walki z bezbożnictwem, torami rozpalania fanatyzmu religijnego pod hasłem: „My chcemy Boga” itp. Wszystkie te próby winny być spokojnie i stanowczo odpierane i demaskowane.

Nie dopuszczalne są jakiegokolwiek bądź próby zwękslowania akcji na tory kampanii antyreligijnej, obrażania uczuć religijnych, niegodnego zachowania się w kościołach, wybryków wobec symbolów wiary i księży. Wszelkie próby tego rodzaju powinny być z miejsca z całą stanowczością przecinane.

Wojewódzkim i powiatowym urzędowi Bezpieczeństwa Publicznego w związku z prowadzoną akcją polecam wykonać następujące zadania:

I.

1. Wojewódzcy i powiatowi Szefowie Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego ustalą jakie jest ustosunkowanie się kleru katolickiego do oświadczenia rządowego. Kto z księży zgadza się z tym oświadczeniem, a kto występuje przeciw.

2. Szefowie wojewódzkich i Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa ustalą jakie instrukcje otrzymali księża od swoich przełożonych dziekanów i biskupów, jaka jest przewidywana taktyka działania kleru w stosunku do oświadczenia rządowego i akcji masowej partii.

3. Każdy Szef powinien wiedzieć, jakie konkretne przedsięwzięcia przygotowuje kler w związku z akcją masową partii. Czy i kogo nastawia do wystąpień na wiecach i masówkach, czy organizuje grupy do takich wystąpień, czy organizuje próby prowokacji i jakie.

4. Stale zwracać uwagę na zmiany zachodzące w postępowaniu kleru i ustalać jego nowe posunięcia i nowe zamiary.

5. W tym celu należy:

a) nastawić całą sieć agencyjno-informacyjną na szybkie i dokładne informowanie o zamierzeniach kleru i innych ośrodkach reakcyjnych,

b) zdobywać informacje poprzez luźne kontakty, spotkania, kontakty oficjalne itp.,

c) werbować informatorów specjalnie dla uzyskania potrzebnych informacji o zamierzeniach i taktyce kleru,

d) nastawić agenturę tkwiącą w ruchu robotniczym, ludowym, partiach politycznych, organizacjach masowych, zrzeszeniach kupiectwa, rzemiosła itp. na

szybkie udzielanie informacji o dyskusjach toczących się w tych środowiskach (uchwały zarządów organizacji) i taktyki jaką te organizacje postanowiły stosować w toczącej się akcji.

II.

Szefowie WUBP i PUBP zabezpieczą spokojny i poważny przebieg akcji masowej przez:

1. Dostarczenie odpowiednim organom partyjnym informacji o faktach przestępczej działalności kleru i członków niektórych organizacji klerykalnych z zachowaniem następujących zasad:

a) każdy fakt i opis przestępstwa udzielany do wykorzystania musi być dokładnie sprawdzony. Publikowane mogą być tylko fakty całkiem pewne,

b) nie wolno udzielać danych, które mogą być wykorzystane operacyjnie lub które mogą naruszyć tajemnicę śledztwa.

2. Dla zabezpieczenia wieców i zebrań masowych Szefowie:

a) Ustala osoby najbardziej angażujące się jawnie i skrycie w kontrakcji reakcyjnego kleru przeciwko oświadczeniu rządowemu... Osoby takie należy wziąć natychmiast w aktywne rozpracowanie. Aresztów nie stosować. W wypadku konieczności aresztu zwracać się do władz wyższych po sankcję.

b) Spośród osób posiadanych na kontakcie wydziela część ludzi do akcji interwencyjnej przez wystąpienia tych ludzi na masówkach i wiecach oraz na zebraniach organizacji masowych z deklaracjami, iż im jako katolikom taka płaszczyzna jaką proponuje rząd w pełni odpowiada.

W tym celu należy wykorzystać nie tylko osoby tkwiące bezpośrednio w szeregach kleru lub w organizacjach klerykalnych lecz również osoby tkwiące na innych obiektach, a znane ze swych przekonań katolickich lub mogące się takimi przekonaniami legitymować.

Nie używać do tego celu takiej agentury, którą tego rodzaju publiczne wystąpienia mogłyby dekonspirować lub utrudnić jej pracę w środowisku w którym tkwi.

c) W związku z zabezpieczeniem przebiegu akcji Szefowie będą pozostawać w stałym kontakcie z kierownikami urzędów administracji publicznej, kuratoriów szkolnych i innych urzędów niespolonych celem zabezpieczenia jednolitości akcji.

d) Szefowie PUBP nie dopuszczają w energiczny ale bardzo taktowny sposób do zakłócenia spokojnego przebiegu zwołanych wieców i zebrań.

3. Szefowie WUBP i PUBP są obowiązani starannie badać wszystkie wypadki wystąpień i nieodpowiedzialnych wybryków przeciw religii. Każdy taki wypadek traktować jako działanie w interesie wroga. Każdą wiadomość o wybryku antyreligijnym natychmiast brać w rozpracowanie bez uciekania się jednak do aresztów.

Konieczne areszty stosować **tylko za sankcją** Szefa Wojewódzkiego Urzędu i w uzgodnieniu z organizacjami partyjnymi.

4. Należy pamiętać o tem, że okres wielkiego postu (marzec–kwiecień) jest w kościele katolickim okresem nasilenia normalnych **nauk rekolekcyjnych i tak zwanych misji** i w niczym nie przeszkadzać czynnikom religijnym.

Zwracać uwagę, aby organa administracji, milicji i bezpieczeństwa nie stosowały szykan w stosunku do spraw dotyczących się kultu religijnego.

W wypadku stwierdzenia, iż czynniki reakcyjne lub kler przygotowują prowokacje mające na celu zerwanie zebrań lub nasyłanie bojówek, prowokatorów na uroczystość religijną w celu wywołania wrażenia walki z religią itp. ustalić uczestników i stosować, profilaktyczne areszty w stosunku do **członków bojówek**.

W śledztwie ustalać kto kazał przygotować napad, bójkę.

III.

Okres nasilenia akcji masowej Szefowie PUBP wykorzystają operacyjnie dla:

- a) pogłębienia znajomości terenu, zasięgu wpływów i metod działania kleru katolickiego,
- b) ustalenia zakresu działania i wpływów katolickich organizacji masowych,
- c) wzmożonego werbunku agentury w szeregach kleru i w organizacjach klerykalnych,
- d) werbunku agentury informacyjnej i interwencyjnej w obozie klerykalnym.

IV.

O zdobytych informacjach i przebiegu akcji na swoim terenie Szefowie PUBP **meldują codziennie** raportami specjalnymi Szefom Wojewódzkich Urzędów. W wypadkach szczególnej wagi natychmiast informują telefonicznie.

Szefowie WUBP codziennie także raporty przesyłają do Departamentu V MBP.

Zobowiązują Szefów WUBP i PUBP zapoznać dokładnie wszystkich pracowników urzędów, Milicji Obywatelskiej i ORMÓ z tekstem oświadczenia Rządu, zawierającym zasady naszej polityki w sprawie stosunku do kościoła.

Instrukcję niniejszą traktować jako najściślej tajną.

Za ścisłe wykonanie odpowiedzialni są osobiście Szefowie Urzędów.

Minister Bezpieczeństwa Publicznego

(–) St. Radkiewicz, gen. dyw.

Za zgodność:

Kierownik Kancelarii MBP

(Piskorski F.)

Otrzymują:

Szefowie WUBP i PUBP